

Ukraina bör undvika den finska hösten 1944^I

av René Nyberg

Résumé

This essay examines Finland's 1944 armistice with the Soviet Union as a cautionary example for Ukraine. After halting the Red Army's offensive in summer 1944, Finland negotiated a ceasefire that avoided occupation but severely restricted Finnish sovereignty until the USSR's collapse. Despite constraints, Finland preserved its institutions and secretly maintained "Plan B" - preparations to resist Soviet intervention, including disguised defensive positions to prevent a Prague 1968-style coup attempt. The essay highlights Finland's Border Guard as a unique fourth defense branch, militarily organized but civilian-controlled in peacetime. This proved crucial when Russia cynically sent migrants across the border in 2015, demonstrating that frontier security against Russia requires military capability, not police. Finland's 2022 NATO decision came after decades of maintaining the option. President Niinistö managed the process decisively with direct support from president Biden. The author argues Ukraine must hold the front and negotiate firmly, but warns against accepting sovereignty restrictions like Finland did in 1944. Unlike Stalin, Putin doesn't know when to stop. Ukraine now possesses Europe's strongest army - a military tradition worth preserving intact.

MED TANKE PÅ kriget i Ukraina lönar det sig att gå tillbaka till den finska hösten 1944. Mellanfredsavtalet i september 1944 begränsade Finlands suveränitet, till skillnad från freden efter vinterkriget. Begränsningarna inverkar på förhållandet mellan Finland och Sovjetunionen ända tills Sovjetunionen upphörde att finnas till.

Kriget hade avgjorts på slagfältet. Fronten stabiliserades efter häftiga strider på Karelska näset i juni-juli 1944. *Luftwaffes* roll när det handlade om att stoppa Röda arméns pansarvagnar var om inte avgörande dock betydande. Den politiska konstellationen ändrades den 1 augusti när marskalk Mannerheim efterträdde Risto Ryti som republikens president. Ryti hade personligen förbundit sig till Tyskland.

Röda arméns omringningsanfall i början av augusti i Ilomants norr om Ladoga var det sista försöket att slå ut det finska försvaret. Det slogs tillbaka och två sovjetiska divisioner förintades. När Generalfeldmarschall Keitel flög efter segern i Ilomants till Mannerheims huvudkvarter i S:t Michel för att överrätta eklöven till Järnkorsets *Ritterkreuz* kritiserades Finland såväl i Moskva som i den svenska pressen.

Efter Stalingrad blev det uppenbart för den finska militära och politiska ledningen att Finland måste söka en väg ur kriget fast armén stod stark i Fjärr Karelen. Frågan gällde att hitta rätta ögonblicket för att hindra tyska repressalier. Efter att den ryska storoffensiven hade hejdats i juli 1944 och efter segern i Ilomants var tärningen kastad.

Finland bröt med Tyskland och bad om vapenstillstånd.

Stalin hade nått sitt mål. Han gav upp kravet om villkorslös kapitulation och nöjde sig med en seger utan ockupation som givetvis hade varit syftet med storoffensiven i juni. Stalin visade sig inte när Molotov den 19 september i Moskva dikterade villkoren för mellanfredsavtalet. Stalin hade varken deltagit i fredsförhandlingarna i Moskva i mars 1940 efter vinterkriget eller när Paasikivi i Moskva i februari 1944 sonderade möjligheter till en separatfred. Stalin visade sig bara när det gällde att nå resultat och fatta beslut. Så som Stephen Kotkin i sin magistrala Stalinbiografi noterar var det helt exceptionellt att Stalin förhandlade med Paasikivi hela sex gånger före vinterkriget. Stalin ville nå sina mål utan krig. Men efter vinterkriget och i september 1944 var det Molotov som mötte finnarna. Molotov förhandlade inte utan dikterade. Nästa gång Stalin visade sig var april 1948 när det gällde VSB-pakten. Paasikivi hade tackat nej till Stalins inbjudan och skickade i stället Kekkonen till Moskva. Igen handlade det om någonting Stalin ville ha. Vad han fick var dock ingen militärpakt.

Både vinterkriget och fortsättningskriget avgjordes på slagfältet. Den avgörande skillnaden var att mellanfreden i september 1944 inskränkte den finska suveräniteten. Fast Finland undvek ockupation och därmed räddade sina institutioner var landet fastnaglat i Stalins nypor efter september 1944.

Vi känner till det kalla krigets historia och hur Finland – ”landet utan hopp”, som Aftonbladets korrespondent i Helsingfors skrev 1945, byggde upp det krigshärjade landet och etablerade en samexistens med Sovjetunionen – Finland levde med ”jätrens andedräkt” i nacken (Krister Wahlbäck). Den stora frågan förblev, även för Sverige, hur hållbart det sovjetiska greppet var. För att förenkla frågan: hade Finland en plan B,

dv s var man beredd att även motsätta sig ett sovjetiskt anfall? Som känt slog Kekkonen dövörat till när marskalk Ustinov 1978 föreslog gemensamma manövrar. Den norske historikern Nils Örvik karakteriserade det finska försvaret på ett koncist sätt – det handlade om ett försvar mot hjälp.

För första gången publicerades dokument gällande ”plan B” 2018 i Finska Försvarsmaktens 100-årsjubileumskrift. Låt mig bara ta upp några exempel som bevis på att man inte var naiv. Finland köpte på 1960-talet en mängd T-55 pansartorn med 100 mm kanoner för skrotpris. De kamouflerades väl och utplacerades vid Helsingfors flygfält och i form av kustartilleri i skärgården i Finska viken. Det sägs att den ryske generalöversten som sålde tornen fick gå. Utanför Helsingfors finns en rad fästningsöar, som idag har avvecklats. Men på Torra Mjölö finns fortfarande ett unikt dubbeltorn med 12-tums Obuhov-kanoner med en räckvidd på mer än 40 km, tillverkade för över hundra år sedan i S:t Petersburg. Museikanonerna kan idag användas för ceremoniella saluter med vattengranater. Men Torra Mjölö hade en viktig uppgift i plan B. Uppdraget gällde att i fall av ett sovjetiskt kupp försök förstöra Helsingfors flygplats. Mönstret var känt från Budapest 1956, Prag 1968 och Kabul 1979. Men i Kiev misslyckades luftlandsättningen på Hostomel flygfält i februari 2022.

Nato

Den finska Natooptionen visade sig användbar. Oberoende av all hype och fantasier kring ett eventuellt medlemskap förblev krutet torrt. När det gällde kunde beslut fattas snabbt. I sin bok *Om krig och fred* (2024) sammanfattar den före detta Washingtonambassadören Mikko Hautala hindren för medlemskapet som måste övervinnas: folkopinionen, Sverige och USA plus

den allmänna motviljan mot utvidgning inom Nato. Folkopinionen vände tvärt efter den ryska attacken mot Ukraina. Medlemskap utan Sverige var otänkbart och en förutsättning även för Washington. Finlands militära beredskap och försvarets slagkraft att möta överraskningsanfall noterades i Washington. Hautala berättade efteråt att han blev uppriktad av en republikansk senator som anmodade honom att försäkra sig om Trumps stöd. Bara några dagar senare ringde Trump: ”*What’s up Mikko?*” Efter att ambassadören förklarat sin sak kom Trumps kontrollfråga – finns det stöd för ett medlemskap bland befolkningen? Hautala försäkrade att så var fallet och Trump avslutade med: ”*So long Mikko!*”

Högt över havet: så övergav Sverige alliansfriheten (Maggie Strömberg och Torbjörn Nilsson, 2024) är en förträfflig och historiskt intressant betraktelse över Nato-processen i Sverige. Konstellationen i både Sverige och Finland var såtillvida unik att Natobeslutet fattades av två vänsterregeringar. Magdalena Anderssons förmåga att styra processen inom socialdemokratien var beundransvärd. Jag kommer ihåg en lunch på svenska ambassaden i Helsingfors i januari 2018 när Moderaternas nyvalde ordförande Ulf Kristersson gjorde sitt första besök i Finland. Ambassadör Anders Ahnlid hade inbjudit *the usual suspects* som ville höra hur Kristersson efter kommande valseger tar Sverige in i Nato. Jag spelade ovetande och frågade varför har Carl Bildt inte uttryckt sig i frågan. Kristersson såg på mig som på en dum och replikerade: ”Alla vet ju att Carl utgår från att Socialdemokraterna skall vara med.”

Författarna av *Högt över havet* hade dock svårt att få grepp om dynamiken inom det finska utrikespolitiska ledarskapet. Svårigheten att tolka Sauli Niinistö var ingenting nytt. Niinistös tidvis enigmatiska ut-

tryckssätt påminner om Mauno Koivistos sätt att hålla korten nära bröstet. Statsminister Sanna Marins roll var viktig och hennes skinnjacka bör med det snaraste inkluderas i Nationalmuseets samlingar. Men det råder inget tvivel om vem som var chef. Mikko Hautala, som förutom att ha varit ambassadör i Moskva och Washington) hade tjänstgjort som Niinistös säkerhetspolitiska rådgivare är den första som i sin bok gläntar på dörren till Niinistös tänkerum Vi får säkert läsa mera när Niinistös memoarer kommer ut i oktober.

Atmosfären var vänlig vid alla möten mellan Niinistö och Putin enligt Hautala, men spänningen låg kännbar under ytan. Putins politiska mål var att förhindra ett finskt Natomedlemskap. När beslutet hade fattats i april 2022 ringde Niinistö för sista gången till Putin som utan att inleda någon polemik konstaterade att det var ett felaktigt beslut. Niinistö själv kommenterade samtalet med att notera: ”Jag är inte den som bara smiter bakom hörnet.”

Gränsbevakningen

En mindre känd dimension av det finländska försvaret är Gränsbevakningsväsendet. I fredstid underställt inrikesministeriet sedan 1920-talet, men militärt organiserat utgör gränsbevakningen i alla avseenden en del av försvaret. Gränsbevakningen utbildar också värnpliktiga och specialtrupper för reserven. Efter krigsslutet och återlämnandet av Porkkala 1956 normaliserades situationen efter hand. Även KGB:s värvning av agenter i gränsområdena upphörde så småningom. Det uppstod rutiner och en gränskultur där alla kontakter sköttes enligt ett strikt protokoll. Inga direkta kontakter förekom över gränsen förutom mellan gränsbefullmäktiga och cheferna för Gränsbevakningsväsendet och KGB:s gränstrupper som höll årliga möten.

Viktigt var att incidenter, till exempel avhopp, alltid hänvisades till diplomatisk nivå. Episoderna hanterades aldrig av gränsmyndigheterna. Den mångårige kommandören för KGB:s gränstrupper, armégeneral V. A. Matrosov noterade träffande att situationen vid gränsen förblev barometern för våra länders relationer. I praktiken underlättades arbetet av att båda bevakade samma hot -- flykt över gränsen till Finland. När Sovjetunionen imploderade noterade chefen för gränsbevakningen generallöjtnant Matti Autio: "Nu börjar vårt arbete på riktigt."

Under ytan i det utåt vänliga ryska bemötandet, understryker Mikko Hautala, fanns även en antydan om våld. Det ryska beslutet att skicka så kallade flyktingar utan visum över den finska och norska gränsen senhösten 2015 var en chock, dock inte ett brott mot existerande avtal, utan någonting värre, ett förtroendebrott – *breach of confidence*. Det var ett cyniskt och godtyckligt sätt att signalera makt till sina nabor. Men Finland var inte försvarslöst. Möjligheten att stänga gränsen var uppenbar och realiserades 2023. Idag är den finska gränsen till Ryssland stängd, men alltjämt öppen i Norge, Estland Lettland, Litauen och Polen.

Gränsincidenten vid årsskiftet 2015–16 efter annekteringen av Krim blev vändpunkten i det finska försvarstänkandet. Den allmänna beredskapen höjdes, speciellt gällande mobiliseringsförsvaret, underrättelselagstiftningen totalförnyades och gränsbevakningens möjligheter att kalla in reserver ökades. Beslutet 2021 att ersätta F-18 Hornets med femte generationens F-35 var bara toppen av isberget. Samtidigt förstärktes ytterligare både flygvapnets och arméns långdistansförmåga.

Gränsbevakningsväsendet är i praktiken Finlands fjärde försvarsgren. Det finns få motsvarande militärorganisationer i Europa. Efter utvidgningen av EU delade Finland och Tyskland på uppgiften att bygga upp

gränsbevakningsstrukturer i Baltikum och Östeuropa. Finlands tog sig an Baltikum. Målet var i praktiken en organtransplantation. Det lyckades tills Natomedlemskapet skapade ett alltför starkt tryck. Efter USA:s försvarsminister Donald Rumsfelds råd att "*one company in Iraq will do*", satsade länderna allt på försvaret och försummade gränsbevakningen. Med undantag för Estland avskaffades även värnplikten. Gränsbevakningsuppgiften gavs åt polisen. Men bevakningen av gränsen mot Ryssland är ingen polisuppgift.

Gränsbevakningen har genom sin terrängkännedom och förmåga att inhämta underättelser från närområdet en unik uppgift i det omedelbara försvaret av landet. I fredstid är det professionella gräns- och sjöbevakare som patrullerar gränsen till lands och till sjöss, och kollar pass vid flygfält och hamnar. Samarbetet med tull och polis är intensivt. Även polisen har beredskapsuppgifter inför kupp försök. Gränsbevakningen utbildar värnpliktiga i Lappland, Nordkarelen och specialgränssjägare i Immola vid sydöstra gränsen. Bara frivilliga beordras vid uppåd till gränsbevakningen. Urvalet av värnpliktiga specialgränssjägare genomförs med hjälp av krävande tester motsvarande urvalet av fallskärmsjägare. Utbildningen bygger på fjärrtrupp traditionen från krigsåren.

"Vi segrade, men ni vann" (*My pobedili, nu vy vygrali*) konstaterade en imponerad rysk författare när jag 2002 visade honom Paasikivis arbetsrum på ambassaden i Moskva. Fast den finska suveräniteten hade inskränkts bevarades institutionerna. Undantaget förblev Skyddskåren som var förebilden när det svenska Hemvärnet grundades i maj 1940. Vinterkriget har ofta kallats för Skyddskårens krig. Jag chockade ibland tyskar i Berlin med att konstatera att skillnaden mellan Finland och Tyskland förblir att vi förlorade ett rättvist krig (*einen*

gerechten Krieg). Det förklarar även att militärtraditionen bevarats obruten.

För att vända blicken tillbaka till kriget i Ukraina, vågar jag påstå att Kiev måste hålla fronten och förhandla segt och bestämt. Men Putin är inte Stalin som visste när han skulle sluta. En sak är dock klar. Ukraina har idag Europas starkaste armé och en modern militärtradition att vara stolt över. Därför måste Ukraina undvika modellen Finsk höst 1944, d v s begränsningar av sin suveränitet.

Författaren är ambassadör och kallad ledamot av KKrVA.

Noter

1. Anförande för en grupp tolkskoleveteraner i Helsingfors den 3.9.2025